

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A CLAUSULA REBUS SIC STANTIBUS JOGELV TOVÁBBÉLÉSE, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A XX. SZÁZADI MAGYAR JOGFEJLŐDÉSRE**

Talabos Dávidné dr. Lukács Nikolett

Témavezető: Dr. Prof. Szabó Béla, egyetemi tanár

DEBRECENI EGYETEM

Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Debrecen, 2016

„A jog nem önmagáért létezik, az lényegében maga az emberi élet, annak egyik különleges vonatkozásában.”

(Carl Friedrich von Savigny)

I. Az értekezés előzményei, tárgya és célkitűzései

„A békét meg kell őrizni, a szerződéseket meg kell tartani” - IX. Gergely pápa egyik dekrétuma jól tükrözi a középkori európai magánjogban uralkodó felfogást az ígéretek és tágabb értelemben a kötelek teljesítésével kapcsolatban. A pacta sunt servanda klauzuláját áttörő *clausula rebus sic stantibus* elve az európai magánjogtörténet egyik legvitatottabb jogintézményei közé tartozik. Témaválasztásomat éppen ezért elsősorban a jogelv korszakonként és jogterületenként eltérő megítélése indokolta. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy hazánk magánjogi rendszerében a *clausula* rendkívül jelentős szerepet töltött be a XX. században, az I. világháború utáni időszakban. Az előbb gazdasági lehetetlenülésben, majd Polgári Törvénykönyveink által a bírói szerződésmódosításban kiteljesedett princípium meglátásom szerint a válságjog egyik megoldásának tekinthető, melyre az igény már a XIX. században megjelent hazánkban, nyomaira pedig az európai magánjogban már az ókori Rómában, valamint Nagy Frigyes idején is találkozhatunk. Rómában a Kr.e. 1. század polgárháborúi következtében gazdasági-és hitelválság alakult ki, melyet Caesar Kr.e. 49-ben egy törvénnyel igyekezett semmissé tenni. Ezt természetesen újabbak követték, valamint két *senatusconsultum ultimum* kihirdetésére is sor került.¹ A válságjog egyik leggyakrabban alkalmazott válfaja az ún. „valorizáció” vagy átértékelés szintén korán megjelent az egyes államok gazdasági és jogi életében egyaránt. Természetesen ambivalenciára itt is akadt példa, hiszen Napóleon a Code Napóleonban mindenféle valorizációt megtiltott, de a XX. századi Európában, így Franciaországban is a világháborúk miatt hamarosan feléledt az igény alkalmazásukra.

További fő érv a témával történő mélyebb kutatás mellett, hogy az I. világháború utáni években a gazdasági, - és hitelválság azonnali megoldásokat követelt a magánjogtól hazánkban is. A valorizáció mellett további válságmegoldások is megjelentek, mint az

¹PÓKECZ KOVÁCS Attila, *A gazdasági-és hitelválság megoldásának jogi eszközei és közjogi következményei a római köztársaság végén (Kr.e. 49-47.)*In: P. SZABÓ Béla- ÚJVÁRI Emese (szerk.), "Univeritas Unius Rei" - *Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből*, DE Marton Géza Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2014, 201-202.

effektivitási záradékok, blankettaszerződések, vagy értékállandósági záradékok alkalmazása, a moratóriumok, gazdavédelmi intézkedések, hatékonyságuk azonban időlegesnek tekinthető. Igazi eszköznek a valorizációval bizalmatlan magyar bírói gyakorlat számára a gazdasági lehetetlenülés felhívása jelentett. A jogintézmény megítélése azonban korántsem volt egyszerű, hiszen kodifikáció híján a bírói gyakorlatra volt bízva az egyes jogi helyzetek mérlegelése. Az 1928-as Mtj. (Magánjogi Törvényjavaslat) egy szakaszban kívánta rendezni a vitát, létjogosultságát azonban sokszor még a bíróságok is megkérdőjelezték kiválósága és úttörő jellege ellenére. Tették ezt nyugodt szívvel, hiszen az idegen jogi eszközt a német jogtudomány is vitatottan fogadta, s bár a kodifikáció jelentősen a BGB intézkedéseit vette alapul, a magyar tudományos élet keresztútjába került. Néhány helyen azonban visszaköszön alkalmazása jogszabályokban is, jó példa erre az 1876. évi XIII. törvénycikk 68. §-a, valamint az 1898. évi II. törvénycikk 44. §-a, melyek a cseléd-és munkásszolgálati szerződésekre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaztak. A princípium felhasználási lehetőségét elsőként Ágoston Péter vélte helyesnek és kívánatosnak, véleményét azonban sokan nem osztották.

Hazánk legnagyobb magánjogászai ebben a korszakban minden bizonnyal Szladits Károly és Grosschmid Béni voltak. Állásfoglalásaik különböző érvekkel támasztják alá vagy próbálják megakadályozni a *clausula rebus sic stantibus* beépítését a magyar jogéletbe. Almási Antal velük ellentétben támogatóan viszonyult a gazdasági lehetetlenülés intézményéhez, Szladits Károlyegy új megközelítésből azonban inkább „betegségnek” tekintette a jogrendszer számára, s a jogbizonytalanság egyik legfőbb veszélyforrását látta benne, hiszen a *pacta sunt servanda* alapelvének áttörését jelenti. Disszertáciomban azonban láthatóvá válik majd, hogy gazdasági helyzetünk ingatagsága miatt nem lehetett figyelmen kívül hagyni jelenlétét és hatékonyságát. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a bíróságok hatályos törvény hiányában az Mtj. 1150. szakaszát hívták segítségül.

Értekezésem tárgya mindezek alapján elsősorban a *clausula rebus sic stantibus* jogelvből a magyar magánjogban az I. világháború éveiben kialakuló gazdasági lehetetlenülés felhívása és bírói szerződésmódosítás a polgári, gazdasági és kis mértékben a hitel-és devizajogra vonatkozóan. A dolgozat az ókori kezdetektől röviden tekinti át a középkori és természetjogi *clausula* - felfogásokat, kiemelve Hugo Grotius tevékenységét. A német jogterület vonatkozásában Bernhard Windscheid és Paul Oertmann elképzeléseinek figyelembevételével vizsgálja a XX. századi német joggyakorlat és jogi szabályozás eredményeit, egészen a BGB legutóbbi módosításáig. A francia jogrendszer mindössze érintőlegesen, az eltérő kontinentális megoldás miatti összehasonlítóként jelenik meg disszertáciomban.

A disszertáció a címhez igazodva a XX. századi magyar válságmegoldásokra, közülük pedig a különösen a gazdasági lehetetlenülés felhívására és a bíróság általi szerződésmódosításra koncentrál a magyar joggyakorlat és jogdogmatika tükrében. Az országos gyakorlat a területi korlátokhoz igazodva pusztán a jelentős, újító jellegű esetekre koncentrál. A helyi joggyakorlatot tekintve értekezésem saját kutatásra épülve elemzi a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárnak a Debreceni (Királyi) Törvényszék és a Debreceni (Királyi) Ítéltábla polgári peres eljárásait a téma vonatkozásában 1915 és 1919, valamint 1941 és 1945 között.

Kutatásaim során a következő kérdések megválaszolását tűztem ki célul:

1. *▪Honnan ered a clausula elképzelés? Mikor alakult ki, hogyan fejlődött és hogyan értelmezhető a clausula rebus sic stantibus mai fogalma?*
2. *▪Hogyan alakult a clausula sorsa a német jogban?*
3. *▪A francia jog esetében milyen jellemzők állapíthatóak meg a szerződések módosítása, illetve megszüntetése kapcsán?*
4. *▪Mi a gazdasági lehetetlenülés felhívása, mik voltak megállapításának korabeli feltételei az Mtj. és a bírói gyakorlat szerint? Hogy definiálható a gazdasági lehetetlenülés jogintézménye a XX. századi magyar magánjogban?*
5. *▪Hogyan értelmezhető a vis maior és a gazdasági lehetetlenülés felhívásának egymáshoz való viszonya?*
6. *▪Hogyan jellemezhető a valorizáció és a gazdasági lehetetlenülés felhívásának kapcsolata?*
7. *▪Minek tekinthető valójában a gazdasági lehetetlenülés jogintézménye a bírói gyakorlat tükrében?*
8. *▪Hogyan változott a gazdasági lehetetlenülés felhívásának alkalmazási köre, illetve milyen szemléletváltásokra kell figyelni a magyar bírói joganyag vizsgálata során?*
9. *▪Inkább jogi, vagy gazdasági megoldásként identifíkalható a gazdasági lehetetlenülés?*
10. *▪Mik voltak a bírói gyakorlat korlátai a gazdasági lehetetlenülés felhívási lehetőségének vonatkozásában?*
11. *▪Valóban felesleges veszélyforrást jelentett a magyar jogrendszerre nézve, vagy hatékony válságjogi megoldásnak titulálható?*
12. *▪A bírói szerződésmódosítás miben különbözik a gazdasági lehetetlenülés felhívásától?*

13. ■ *Két Polgári Törvénykönyvünk szabályozása közül melyik pontosabb, szakszerűbb?*

Dolgozatomban a történeti, az összehasonlító és a dogmatikai módszer is megjelenik. Az összehasonlító módszer a magyar, a német, valamint vázlatos jellegűen a francia jogrendszer bemutatása és jellemzése kapcsán, illetve a *clausula rebus sic stantibus* jogelvből kialakult magyar jogintézmények kapcsán jelenik meg. Jelentős továbbá a gazdasági lehetetlenülés felhívásának a valorizációval, valamint a bírói szerződésmódosítással történő viszonyítása is. Tekintettel arra, hogy a gazdasági lehetetlenülés felhívását az I. világháború és az azt követő válság hívta életre, az értekezés nem lenne teljes közgazdasági és pénzügyi összevetések, párhuzamok levonása nélkül. A valorizáció, a defláció, a moratóriumok és az egyéb válságjogi eszközök jogi analízise a dolgozat szerves részét képezi.

A *clausularebus sic stantibus*-elv, a gazdasági lehetetlenülés felhívása és a bírói szerződésmódosítás dogmatikai ismertetése ugyancsak elengedhetetlennek bizonyult a teljes és átfogó elemzés érdekében csakúgy, mint a bírói szerződésmódosítás alkotmányjogi definiálásainak taglalása, valamint a vonatkozó alkotmánybírói határozatok dolgozatba történő beépítése.

A forrásanyag vonatkozásában ki kell emelni az elsődleges és másodlagos források jelentékeny számú megjelenését az értekezésben. A magyar és kis mértékben a német országos joganyag esetében a döntvénytárak és összegző munkák adták a fő alapot, a helyi joganyag esetében a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú- Bihar Megyei Levéltárában fellelhető magyar (királyi) járásbírói, magyar (királyi) törvényszéki és magyar (királyi) ítéltáblai iratokat használtam fel 1915- től 1946-ig. Sajnálatos módon - ahogy ezt az ezzel foglalkozó alfejezetben is jelzem- az iratok legnagyobb része a papír beszolgáltatások és a háborús viszonyok következtében megsemmisült, így mindössze bő 20 doboznyi irat tartalma állt rendelkezésemre.

A külföldi jogirodalom esetében feltétlenül szükséges megemlíteni Bernhard Windscheid, Paul Oertmann, Leopold Pfaff, Franz Wieacker, Simon Whittaker, Georg Gieg, Ralf Köbler, Klaus Luig, Reinhard Zimmermann, Pascal Pichonnaz és John P. Dawson összefoglaló munkáit.

Az ókori és középkori szövegek vonatkozásában a Digesta vonatkozó részei, Cicero, Seneca magyarra fordított munkái, Ulrich Zasius, Andreas Alciatus, Augustin Leyser, Hugo Grotius, Bernhard Windscheid, és Paul Oertmann eredeti nyelven felhasznált művei képezik a felhasznált szakirodalom jelentős részét.

Tekintettel arra, hogy magyar nyelven hosszabb összefoglaló munka a témakör vonatkozásában nem készült, számos korabeli folyóirat és újságcikk anyagait vettem igénybe, különösen a Jogtudományi Közlöny, a Jogállam és a Magyar Jogi Szemle összes, valamint a Kereskedelmi Jog, a Polgári Jog, az Állam-és Jogtudomány, az Ügyvédek Lapja vonatkozó számainak anyagait. Különösen fontos kiemelni a Magyar Jogászegyleti Értekezések vonatkozó számainak felhasználását munkám készítése során.

A logikai szempontokat figyelembe véve értekezésem a római jog lehetetlenülési szabályozásából és az ígéretek meg nem tartásának lehetőségeit taglaló elméletekből (különösen Cicero és ifj. Seneca) kiindulva a glosszátorok és kommentátorok munkásságán keresztül vizsgálja a *clausula* kialakulását. A jelentős kánonjogászok (többek között Ludovicus Pontanus, Philippe Decius, Aquinói Szent Tamás) teóriáinak elemzése után kerül sor az északi természetjogi iskola, különösen Hugo Grotius jelentőségének taglalására, aki a közben létrejött *clausula rebus sic stantibus* kivétel értelmezését akaratelméleti szempontból közelítette meg. A XVII. és XVIII. század során a német jogtudományban lelhető fel a princípium használata, ezért Heinrich von Cocceji, Samuel Pufendorf, Karl Philipp Kopp és Adolf Dietrich Weber nézetei is helyet kapnak az alfejezetben. A következő alfejezet a német jogrendszer, elsősorban a német jogtudomány, főként Bernhard Windscheid és Paul Oertmann állásfoglalásainak ismertetésével, valamint az igen jelentős német bírói esetjog változásaival foglalkozik. Az esetjog tekintetében törekedtem az összegző jellegű, a bírói szemléletváltozásokat kihangsúlyozó kutatásra.

A francia jogrendszer jellemzése azért képezi röviden értekezésem egy részét, mivel kontinentális jogrendszerként a német jogtól teljesen eltérő megoldást talált a szerződési egyensúly változásainak esetére. Bár általános jelleggel Franciaországban nem ismerik el a szerződések módosításának lehetőségét a megváltozott körülményekre tekintettel, mégis a szerződésben lefektetett előzetes változási lehetőségeket figyelembe veszik és a jogalkotó válság idején erre tekintettel csökkenti az előre nem látható, jelentős mértékű terheket.

A következő fejezet a XX. századi magyar jog megoldásait tekinti át a szerződési egyensúly megbomlásainak kapcsán, így a fejezetben a történeti és logikai szempontok megtartásával és a gazdasági kompetenciák szemmel tartásával az effektivitási klauzula, az értékállandóság kikötése, a defláció, az infláció, a moratóriumok, egyes gazdavédelmi intézkedések és egyéb állami beavatkozások is ismertetésre kerülnek. A vizsgálat igazi tárgya, ahogy fentebb már említettem, az 1921 és 1945 közötti időszakban gyakran alkalmazott valorizáció és a gazdasági lehetetlenülés felhívásának összevetése, mely a *clausula* újabb változataként került a magyar joggyakorlatba.

Az V. fejezet a gazdasági lehetetlenülés felhívásával foglalkozik, azon belül is elsőként a XIX. század végi és XX. századi magyar jogtudomány álláspontjait, a jogintézményre vonatkozó teóriákat, a *clausula* és a gazdasági lehetetlenülés felhívás jogszabályi megmutatkozásait, majd az országos és helyi bírói gyakorlatot, valamint az ezek közötti kapcsolatot foglalja magában. Dolgozatom fő célkitűzései ehhez a fejezethez kapcsolódnak, ezért hangsúlyozottan tértem ki ezek megválaszolására, a bírói mérlegelés változásaira, az ezeket övező negatív véleményekre. A VI. fejezet az 1945 utáni magyar szabályozást tartalmazza, röviden a valorizáció, hosszasan a bírói szerződésmódosítás tekintetében, mely a Polgári Törvénykönyv és az Új Ptk., valamint a vonatkozó jogirodalom és joggyakorlat alapján az alkotmányjogi értelmezéssel kiegészülve tekinti át a jogintézmény utóéletét. A jelenlegi európai magánjogi szabályozás ismertetését a címhez igazodva nem tartottam létfontosságúnak. A fejezetek végén az utolsó kivétellel konklúziók találhatók, disszertációm mellékletében pedig összehasonlító táblázat tartalmazza a különböző jogelvek összevetését.

2. Az értekezés új tudományos eredményei

1. Honnan ered a clausula elképzelés? Mikor alakult ki, hogyan fejlődött és hogyan értelmezhető a clausula rebus sic stantibus mai fogalma?

A *clausula* elképzelés eredete a római jogból vezethető le; Cicero és ifj. Seneca egyes esetekben elismerték az ígéretek nem teljesítésének lehetőségét, alapvetően azonban a római jog a *pacta sunt servanda* elvét követte. A civil jogban a megváltozott körülmények első említésével a Digestában találkozunk. A *clausula rebus sic stantibus* jogelv elfogadott jelentése: „a dolgok jelenlegi állására vonatkozó záradék”. Az ókorban és a kora középkorban a „*rebus sic habentibus*” fordulattal találkozunk, mely az évszázadok során fokozatosan „*rebus sic stantibus*” lett, köszönhetően Ludovicus Pontanus (1409 – 1439) és Philippe Decius (1454 – 1535) munkásságának. A XVI. században Andreas Alciatus formálta át a *clausula* alkalmazási körét, majd Hugo Grotius gyökeresen új értelmezésével a természetjogot nem isteni eredetből vezette le teljesen, hanem az emberek természetéből és együttélésükből, s ezzel gyökeresen változatta meg az addigi felfogást. Grotius objektív, nem akarati-elméleti alapokra helyezett teóriája a későbbiekben más jogászoknak is útmutatóul szolgált, így Bernhard Windscheidnek is.

2. Hogyan alakult a *clausula sorsa* a német jogban?

Windscheid az általa kifejlesztett előreláthatóság tana értelmében jelentette ki, hogyha a körülmények bizonytalan események következtében a jövőre nézve megváltoznak, a teljesítés megghiúsul. Megfogalmazásában a *clausula* egy tökéletesen feltétel, amely hatálytalanná válik, ha a felek szerződéskötéskor meglévő szándéka, ami annak létrejöttére vezető akaratnyilatkozatuk indító oka volt, többé nem érhető el. Erőfeszítései ellenére ugyan a *clausula* nem kapott helyt a közben elkészült német magánjogi kodifikációban, viszont veje, Paul Oertmann a „*Wegfall der Geschäftsgrundlage*” tanában apósa elképzeléseit alapul véve egy új jogintézményt hozott létre. A „*jogügyleti alap megváltozásának*” szabálya szerint az ellenőrizhetetlen változás körülményei alapvető egyensúlyhiányhoz vezetnek a szerződésben, és ezzel aránytalan terhet rónak a félre, mellyel indokolják a szerződés megszüntetését. A BGB újabb módosítása 2002-ben a „*Störung der Geschäftsgrundlage*” tételével adaptálta a *clausula*-elképzelést a német civiljogba.

A német gyakorlat vizsgálata során megállapítható, hogy a magyarhoz hasonlóan az I. világháború utáni években fokozatosan megengedőbbé vált a *clausula rebus sic stantibus* jogelvvel és az azon alapuló gazdasági lehetetlenülés felhívásával szemben. A bíróságok értelmezésükben kimondták, hogy a *pacta sunt servanda* a legfontosabb alapelv ugyan, de a szerződések alapjának olyan mértékű változása, mely a félnek akkora hátrányt eredményezne, hogy az számára elviselhetetlen vagyoni romlást, vagy aránytalanul nagy terhet jelentene, s a joggal és igazságossággal összeegyeztethetetlen lenne, az ilyen szerződést a fél nem köteles teljesíteni. A kezdeti teljes gazdasági összeomlás és a másik fél részéről aránytalan gazdagodás követelményét 1919-től felváltotta az a gyakorlat, mely a *Treu und Glauben* elvével összhangban az adós enyhébb fokú gazdasági romlását követelte meg.

3. A francia jog esetében milyen jellemzők állapíthatóak meg a szerződések módosítása, illetve megszüntetése kapcsán?

A francia magánjogra nézve megállapítható volt, hogy a *clausula* bár általános jelleggel nem volt elismert, a szerződésben lefektetett előzetes változási lehetőségeket a bíróságok mégis figyelembe vették és a jogalkotó válság idején erre tekintettel csökkentették az előre nem látható, jelentős mértékű terheket. A Code Civil a jóhiszeműség doktrínáját

építette be a magánjogba, mely halvány rokonságot mutat a *clausulával*.²Ezen kívül mindössze a „*force majeure*” (*vis maior*) egy hasonló jogintézmény adaptálása történt meg, melyet a kódex 1147. és 1148. szakasz tartalmaznak. A közjog részéről azonban az *imprévision* intézményével korlátlan felhasználási lehetőséget figyelhetünk meg. A *clausula* igénye azonban az első, illetve a második világháború miatt Franciaországban is megjelent, így elsőként speciális igények megjelenésekor kezdték alkalmazni a „*Loi Failliot*” nevű törvény (1918. jan. 21.) rendelkezéseit, mely úgy rendelkezett, hogy a háború előtt kötött szerződések felbonthatóak, ellenben nem módosíthatóak. 2009-re egy átfogó reformot követően a Code Civil módosítása már egyértelműen tartalmazza a bírói revízió lehetőségét a szerződésekre vonatkozóan a körülmények megváltozása esetén.

4. Mi a gazdasági lehetetlenülés felhívása, mik voltak megállapításának korabeli feltételei az Mtj. és a bírói gyakorlat szerint? Hogy definiálható a gazdasági lehetetlenülés jogintézménye a XX. századi magyar magánjogban?

A gazdasági lehetetlenülés felhívásának definiálása értekezésemben több forrásra támaszkodik. Az értekezés hosszasan és részletesen emeli ki hazánk legnagyobb jogtudósainak eltérő szemléletét és vitáit ennek vonatkozásában. A kor két legnagyobb magánjogásza közül Szladits Károly túlnehezülésnek tekintette és az érdekegyensúly felborulásával és az érdekek aránytalanságával kapcsolatban foglalkozott vele, egykori tanára, Grosschmid Béni pedig nem a lehetetlenülés esetei közé sem sorolta. Értekezésem fontos pillére azonban mind a definíció, mind a megállapítási feltételek vonatkozásában az 1928-as Mtj. és az 1920-as, 1930-as és 1940-es évek bírói gyakorlata volt.

A Magánjogi Törvényjavaslatot azonban csak jelzőfénynek használhatták a bírák. Hatályos magánjogi törvényt nélkülözve így a bíróságok szükségszerűen kénytelenek voltak a problémákat saját mérlegelésük és a törvényjavaslat intézkedései alapján megoldani. Ezzel kapcsolatban azonban kijelenthetem, hogy bár az Mtj. 1150. §-a megadta ugyan a kereteket a gazdasági lehetetlenülés felhívás feltételeinek és definiálásának meghatározásához, disszertációm tükrében azonban jól láthatóak azok az ellentmondások, amik a bírói szerződésmódosítás 1959-es törvénybe építéséig jelen voltak a magyar magánjogban. A

²Art. 1134: „*Agreements lawfully entered into take the place of the law for those who have made them. They may be revoked only by mutual consent, or for causes authorized by law. They must be performed in good faith.*”

In:http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDEQFjAB&url=http%3A%2F%2Fphalmy.files.wordpress.com%2F2006%2F11%2Fcivil-code-france.doc&ei=4KMZU9qNBOPnygO_4YGoBw&usg=AFQjCNGvP7Uj67rA1bLi7KfRQfvjmq3b0w&sig2=6XphwYalKjU8Od0d1pIIWA&bvm=bv.62578216,d.bGQ (2014. március 10-i letöltés).

törvény által megkövetelt hat feltételt a disszertációm mellékletét képező táblázat is tartalmazza.

5. *Hogyan értelmezhető a vis maior és a gazdasági lehetetlenülés felhívásának egymáshoz való viszonya?*

Összehasonlítás tekintetében elmondható, hogy a gazdasági lehetetlenülés felhívása, a bírói szerződésmódosítás, a *vis maior* és a valorizáció, valamint kisebb fajsúllyal egyéb válságmegoldások összevetése az értekezés egyik legfajsúlyosabb része. A *vis maior* és a gazdasági lehetetlenülés felhívás egymáshoz való viszonyára vonatkozóan kijelenthető, hogy a *vis maior* tágabb fogalom, hiszen fogalmi meghatározása során mindössze az előre nem látható és el nem hárítható esemény követelménye körvonalazódik, melybe természetesen a háború is beletartozhat. A *vis maior* definíciója megköveteli a társadalom és gazdaság egészét érintő változásokat, s ezzel objektíve teszi lehetlenné a teljesítést.

6. *Hogyan jellemezhető a valorizáció és a gazdasági lehetetlenülés felhívásának kapcsolata?*

9. *Inkább jogi, vagy gazdasági megoldásként identifikálható a gazdasági lehetetlenülés?*

Az olvasott források tükrében hamar világossá vált számomra, hogy a viszonyok nagymérvű változásával kezdetben a magánjog nem tudott mit kezdeni. Almási Antal jól látta, hogy a kötelek teljesítési problémái a háború utáni jogban társadalmi jelenséggé váltak és az egész társadalmat érintették. A gazdasági lehetetlenülés felhívása és a valorizáció kitűnő bizonyítékai ennek.³

A valorizációval kapcsolatban emlékezhetünk azokra az utalásaimra, melyek a válságintézményt és főként az azt tárgyaló 1925-ös javaslatot dühödten fogadó véleményekre vonatkoztak. Az 1928-as törvény elkészítéséig ugyanis az inflációt és az átértékelést egyszerre támadták a kor jogtudósai, mivel azok szerintük rossz elméleten alapultak. Úgy vélem a dogmatikai és egyéb vizsgálatok után méltán kijelenthető, hogy a kormány a legnagyobb hibát azzal követte el, hogy papírpénzt bocsátott ki nagy mennyiségben, valamint a hitelek és kölcsönök útvesztőjében rekedt. Blau György, a témakör sokat idézett szakértője helyesen jegyezte meg, hogy nyilvánvalóan lehetetlen lett volna az állami manipulálás nélkül 1914-től 1924 tavaszáig 1/16.000-ed részére csökkenteni a pénz értékét. Mind a valorizáció,

³ALMÁSI Antal, *Gazdaságos joggyakorlás*, Jogállam, 1925, 1-2, 15.

mind a gazdasági lehetetlenülés felhívása megfelelő segítségnek bizonyult a bajba jutott szerződő fél számára, a kisebb problémákra pedig tökéletesen hasznosíthatóak voltak az értékállandósági záradékok vagy az effektivitás kikötései. Mélyebb gazdasági problémafelvetésekbe a dolgozat jellegénél fogva nem bocsátkoznék, mindössze annyit jelentenék ki, hogy a válságok kapcsán a kölcsönfelvétel ideig-óráig jelentett megoldást csupán, az értékstabilitás megőrzése, visszaállítása és védelme mindennél előrébbvaló lett volna, ahogy az államhitelezők kielégítése is. A hosszú ideig tartott makacs álláspont végül az 1920-as évek végén olyan mély válságba taszította a magyar gazdaságot, melyre azelőtt nem volt példa. A valorizálás teljes hiánya az 1910-es évek végén, s a már említett kölcsönök és hitelek felvétele olyan útvesztőt teremtettek, melyből meglátásom szerint a mérsékelt valorizáció és a gazdasági lehetetlenülés felhívása jelenthette az egyedüli kiutat. Így vált a gazdasági lehetetlenülés felhívása jogi, a valorizáció gazdaságibb jellegű válságjogi megoldássá. Különösen kihangsúlyozom a feltett kérdések megválaszolásán túl a fejezet hiánypótló jellegét azáltal is, hogy a valorizációval és a háborús pénzügyek tekintetében kutatásom során néhány olyan munka is feldolgozásra került, melyeket eddig sehol sem használtak fel forrásként.

Röviden kitérnék még az átértékelés intézményének és az azt tárgyaló 1928-as jogszabálynak a kritikájára. A valorizációs törvény sokak szerint nem volt, nem is lehetett tökéletes. Vizsgálataim alapján nem tartom ennyire romboló hatásúnak a törvényt a magyar magánjogra nézve, mely a válság egyre mélyülő éveiben született címéből is adódóan a magánjogi pénztartozások rendezésére. Természetesen kifejtettem saját véleményemet is azt illetően, miszerint a jogszabályalkotók nagy hibát követtek el akkor, mikor a zálogleveleket, folyószámlatartozásokat, hadikölcsönöket és államjegyeket többek között kivonták az átértékelés lehetősége alól, hiszen ennek eredménye lett a fentebb illusztrált probléma is. Jómagam viszont nem értek egyet azzal a nézettel sem, amit Kuncz Ödön is képvisel, nevezetesen, hogy a valorizációs törvény végül nem is volt egyéb, mint védekezés a valorizáció ellen.⁴ Valóban igaz az, hogy az I. világháborúban és az azt követő években gyakori volt több fikció és generális klauzula igénybevétele, viszont mindezeknek pusztán a magasabb érdek, az ügyletek céljának és a felek érdekének megőrzése voltak a fő mozgatóelemei. Kutatásaim során a valorizációval kapcsolatban sem találkoztam akár helyi, akár országos szinten olyan döntéssel, melynek nyomatékos indoka ne lett volna. Ahogy

⁴KUNCZ Ödön, *Háboru utáni kereskedelmi jogunk vezető eszméi*, In: *Emlékkönyv Kolosváry Bálint jogtanári működésének 40. évfordulójára*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939, 282.

Kuncz Ödön is rávilágított, a magyar bírói gyakorlat „*egy pillanatra sem adta fel a fegyelmezett jogászai gondolkodást.*” Álláspontomat támasztja alá még Frigyes Bélának 1923-ban tett azon nyilatkozata is, mely szerint a német, lengyel és magyar valorizációs joggyakorlat vizsgálata révén egyiket sem lehet maradéktalanul tökéletesnek nevezni. A valorizáció esetében az 1928-as jogszabály minden apróbb botlása ellenére is hatékonynak bizonyult. A gazdasági lehetetlenülés felhívása inkább jogi, a valorizáció pedig főként gazdasági jegyeket hordozott magán, s a korszak lehetőségeihez mérten nyújtott segítséget a bajba jutott kötelmi alanyok számára.

7. Minek tekinthető valójában a gazdasági lehetetlenülés jogintézménye a bírói gyakorlat tükrében?

Kutatásaim során több szerző egyszerűen kifogásnak titulálta a gazdasági lehetetlenülés felhívását, vizsgálataim ezzel szemben igazolták, hogy a jogintézmény jóval több ennél. Néhány jogtudós, köztük Kelemen László csak kivételesen alkalmazandó rendkívüli jogsegélyként gondoltak rá abban az esetben, ha arra elkerülhetetlenül szükség van, valamely súlyos anyagi jogi hiba kiküszöbölésére. A kutatások során arra a következtetésre jutottam, hogy a jogintézmény olyan jogcím, jogalap, mely a szerződéstől való mentesülésre, vagy annak teljesítésének megkönnyítésére ad lehetőséget.

8. Hogyan változott a gazdasági lehetetlenülés felhívásának alkalmazási köre, illetve milyen szemléletváltásokra kell figyelni a magyar bírói joganyag vizsgálata során?

10. Mik voltak a bírói gyakorlat korlátai a gazdasági lehetetlenülés felhívási lehetőségének vonatkozásában?

A definíció meghatározása mellett értekezésem egyik legfontosabb célja a hazai bírói joganyag változásainak, korlátainak, valamint a gazdasági lehetetlenülés felhívás alkalmazási körnek meghatározása volt. Az általam vizsgált döntvények, tanulmányok és szakcikk mélyebb tanulmányozása során kiderült, hogy a kezdetben még a teljes gazdasági romlás veszélye volt a feltétele a gazdasági lehetetlenülés lehetőségének, mely szemlélet az összes vesztes országban uralkodónak számított. A német gyakorlatban, ahogy hazánkban is, ez fokozatosan változott meg, s vette át helyét az 1920-as évek végére a *Treu und Glauben* által átítatott nem teljes gazdasági romlás követelménye. A magyar jogban a gazdasági

lehetetlenülés felhívása az I. világháború éveiben kezdett elterjedni, melyet általában a 30-40 % feletti áremelkedések esetén már megállapítottak a bíróságok.

Elsőként a szállítási, majd az adásvételi, a bérleti és egyéb szerződések körében figyelhetjük meg használatát. A szolgáltatási kötelekre vonatkozóan a Kúria már viszonylag korán kijelentette, hogyha az áram előállításához szükséges anyagok a háború következtében annyira megrágultak, hogy a kötelelem teljesítése az eredeti feltételekkel nem lehetséges, s az a vállalkozó anyagi romlásához vezetne, gazdasági lehetetlenülés felhívása címén az megszüntethető.⁵A bérleti szerződések körében a haszonbérletek különleges helyet foglalnak el, hiszen ezeket különösen nehéz volt gazdasági lehetetlenülés felhívásával megszüntetni. Az 1930-as évekre a haszonbérlettípusok differenciálódásával létrejött a „mezőgazdasági”, az „ipari” és az „egyéb vállalati” haszonbérlet fogalma is.⁶

A gazdasági lehetetlenülés felhívása eredetileg nem volt érvényesíthető a fajlagos szolgáltatásokra, valamint a pénzben meghatározott kötelezettségekre, de a háborús ínség és kiszolgáltatottság ezek számára is utat nyitott. A háború előtt kötött szerződések mellett fokozatosan a háború alatt kötött megállapodásokra is kiterjesztették a gazdasági lehetetlenülés felhívását. A bíróságok a szerződéseket a végsőkéig fenn szerették volna tartani, ezért ennek érdekében elsősorban a módosítást, végső esetben pedig az elállás lehetőségét engedélyezték. Mindvégig tartotta magát azonban az a nézet, hogy a gazdasági lehetetlenülés felhívása nem alkalmazható az olyan kockázat esetén, mely a szerződés természetével együtt jár, illetve ha kellő gondosság mellett azzal számolni lehetett volna.⁷A pénzadósok számára valorizálás volt az elsődleges, a dologadósoknak a gazdasági lehetetlenülés felhívása, de természetesen akadtak kivételek. A gazdasági lehetetlenülés felhívását alkalmazhatták valorizáció mellett is. Az 1920-as és 1930-as évekre a gyakorlat olyan hatékonysággal fordította javára a gazdasági lehetetlenülés felhívását, hogy maga az elvvel barátságtalan álláspontra helyezkedő Szladits is a „bírói gyakorlat által elfogadott jogszabályként” kezelte azt.

Az 1940-es és 1950-es években ugyancsak találkozunk gazdasági lehetetlenülés felhívásához kapcsolódó polgár peres eljárásokkal, melyet disszertációm hatodik fejezete tárgyal. Az 1945-46-ban bekövetkezett hiperinfláció miatt újabb esetekben vált hasznossá a jogintézmény, bár a legtöbb alkalommal az eddigi irányvonalakhoz hasonlóan most is a szerződések módosítása volt az elsődleges cél. Törvény hiányában iránymutatást a Kúria

⁵Magánjogi Döntvénytár, 1917, X. kötet, P.II.10.495/1915. számú eset, 155.

⁶Jogi Hírlap Döntvénytára Magánjog, Budapest, 1933.IX.1.-1936.IX.1.-ig, III. kötet, 59. IX. 947.

⁷Lőw Lóránt, A tőzsdebíróság állásfoglalása a gazdasági lehetetlenülés kérdésében, Jogtudományi Közlöny, 1923, 15, 115.

1945/1921. sz. ítélete nyújtott, mely kihangsúlyozta, hogy a gazdasági lehetetlenülés felhívása nemcsak akkor alkalmazható, hogyha a szolgáltatás az adós nagyobb vagyoni romlását vonná maga után, hanem már akkor is, ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnő aránytalanság mutatkozik és az egyik fél a másik rovására aránytalanul kedvezőbb vagyoni helyzetbe kerülne, s így a szolgáltatás követelése joggal való visszaélést valósítana meg.

Összefoglalva tehát a jogintézmény feltételeit és jellegét az országos bírói gyakorlat fejlesztette és formálta, melynek hatására az 1920-as és 1930-as évekre több jogtudós fogadta el bizonyos kritériumok mellett a gazdasági lehetetlenülés felhívását. A jogtudomány követte a joggyakorlat által megkezdett utat, mely végül az 1928-as Mtj. elkészítéséhez vezetett. Az országos és helyi gyakorlat vizsgálatáról a fellelhető levéltári anyagok alapján elmondható, hogy helyi szinten az országossal megegyezően nem szívesen alkalmaztak elállást, helyette inkább a szerződések módosításával találkozunk. Az ítéletekből kiderül, hogy az országos tendenciával megegyezően szigorú feltételek megléte esetén lehetett csak a gazdasági lehetetlenülés felhívását alkalmazni.

11. Valóban felesleges veszélyforrást jelentett a magyar jogrendszerre nézve, vagy hatékony válságjogi megoldásnak titulálható?

A fenti megállapítások után határozottan kijelenthetem, hogy a gazdasági lehetetlenülés felhívás feltételeinek mérséklődése semmi esetre sem kapcsolódott a bírói mérlegelés fellazulásához. Nem lehet csodálkozni természetesen azon, hogy a kezdeti szigorúbb követelmények már az I. világháború utolsó éveiben is nagymértékűen csökkentek, hiszen maga a Kúria is bevallotta 7207/16. számú ítéletében, hogy 1914-ben országszerte az volt a remény, hogy 1915-re a háború véget ér, s annak folytatására, valamint a gazdasági életben véghezvitt pusztítására senki sem számíthatott.⁸ Mindezek alapján nem osztom számos jogtudós, közöttük Deák Imre nézeteit abban a tekintetben, hogy a *clausula rebus sic stantibus* újszerű formájának alkalmazása a magyar joggyakorlatban káros és a jogbiztonságba vetett hitet összetörő lenne. Deák sok társához hasonlóan a jogintézmény szemére vetette, hogy az tönkretette a bona fidesben való bizalmat, s főként a kártérítés mértéke tekintetében okozott hallatlan kételyeket.⁹

⁸SZLADITSKároly, *Magánjogi bírói gyakorlatunk az 1917. évben*, Jogállam, 1918, 3-4, 266.

⁹DEÁK Imre, *A gazdasági lehetetlenülésről*, Jogtudományi Közöny, 1924, 9-10, 78.

Nem értek egyet továbbá Kelemen László kijelentésével sem, miszerint a gazdasági lehetetlenülés felhívása a válságjelenségeknek egy sajátos káros és kóros terméke.¹⁰ Ugyanígy nem tudom elfogadni azokat a kor jogászeitól elhangzó nézeteket sem, amik arról panaszkodnak, hogy a válságjelenségek deformálják és eltorzítják a kötelelem eredeti tartalmát, élén a gazdasági lehetetlenülés felhívásával. Mélyen átérezve ugyanis Savignynak értekezésem mottójául választott idézetét, illetőleg Bernhard Windscheid hasonló szemléletét ezúton teszem fel a kérdést: Fontosabb-e a jogrendszer makulátlanságának megőrzése az emberi szükségletek kielégítésénél, a nehézségeken történő segítségnyújtásnál? Úgy vélem, hogy a válasz értekezésemből tökéletesen kitűnik.

12. A bírói szerződésmódosítás miben különbözik a gazdasági lehetetlenülés felhívásától?

13. A két Polgári Törvénykönyvünk szabályozása közül melyik pontosabb, szakszerűbb?

1945 után a gyakorlatban a gazdasági lehetetlenülés felhívásához csak a felek tartós jogviszonyában bekövetkező olyan körülmények megváltozásának figyelembevételéről lehetett szó, amelyek a konkrét (meghatározott felek között fennálló) szerződési feltételeihez tapadtak. Generális elvként rögzült a bírói gyakorlatban, hogy nem kérheti a szerződés bírósági módosítását az a fél, aki a körülmények megváltozására a szerződéskötéskor számíthatott.¹¹ A Legfelsőbb Bíróság különös jelentőséggel bíró egyik ítéletében továbbá rámutatott, hogy abban az esetben, amikor a módosítást kérő fél a szerződéskötés után jött rá, hogy a fizetendő díj összegének meghatározására előírt módszer számára hátrányos, a bíróság nem módosítja a szerződést.¹²

A gazdasági lehetetlenülés felhívása az 1950-es évekre egyre inkább a szerződések módosításában merült ki, nem meglepő tehát, hogy az 1959-es Ptk. 241. §-ban a szerződésmódosítás bírósági úton történő lehetőségeit vázolta fel. A Ptk. 241. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint a szerződés bírósági módosítására, mint rendkívüli intézkedésre csak a huzamos vagy ismétlődő szolgáltatásokkal teljesíthető szerződések esetén kerülhet sor. A bírói gyakorlat ennél szélesebb körben tartós jogviszonynak ismerte el az olyan szerződéses kapcsolatokat is, amelyek a felek egymással szemben követendő magatartását hosszabb időre meghatározzák, ez az eddigiekre tekintettel több évre szóló szerződéseket jelent. Továbbra is csak a szerződéskötést követően bekövetkezett körülményváltozás szolgálhatott a módosítás

¹⁰KELEMEN László, *A szerződésen alapuló kötelek áldozati határa*, In: *Emlékkönyv Kolosváry Bálint jogtanári működésének 40. évfordulójára*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939, 268-269.

¹¹BH 2005. 347. számú eset.

¹²LB Pfv. VIII. 20072/1999. vö. BH 2001/4. sz. 169. számú eset.

alapjául, így nem csak a szerződés megkötéskor már ismert körülményekre hivatkozással kizárt a szerződés bírósági módosítása, hanem akkor is, ha a szolgáltatás-ellenszolgáltatás meghatározásakor a felek a jövőbeli bizonytalansági tényezőkkel számoltak, vagy amelyekkel az adott helyzetben az ésszerű üzleti kockázatvállalás keretében számolniuk kellett volna. A kivételes bírósági beavatkozás kiváltásához szükséges érdeksérelem a jogszabály értelmében akkor éri el a lényeges mértéket, ha az olyan súlyú, amelynek alapján megállapítható, hogy a felek a megváltozott körülmények között a szerződésüket az eredeti tartalommal nem kötötték volna meg.

A vonatkozó joggyakorlat, szakirodalom és a Ptk. alapján kijelenthető, hogy a bírósági szerződésmódosítás nem volt, és az Új Ptk. szerint ma sem lehetséges, ha előre látható infláció, árfolyamváltozás, a kereslet-kínálat viszonyainak megváltozása, valamint a gazdasági élet egészét, vagy az egyes szerződések alanyainak minden szereplőjét érintő változások következnek be. Ugyanígy a világméretű pénzügyi- és gazdasági válság hatásai sem köthetőek az adott szerződéshez. A 2013-as Új Ptk. hatodik könyv második rész XI. cím XVII. fejezet 6:192. §-a, „*bírósági szerződésmódosítás*”-nak nevezi a *clausulából*, illetőleg a két előző intézményből származó módosítási lehetőséget. Az eddigiekre figyelemmel könnyen összehasonlítható a gazdasági lehetetlenülés felhívása és a bírói szerződésmódosítás két jogszabályi szövegezése. A három intézmény megfogalmazásában a közös pont - ahogy ez a disszertációm mellékletében szereplő táblázatból is látszik - a szerződés megkötése utáni bekövetkezés megkövetelése, a hasonlóság: a felektől független lehetetlenülés megkövetelése, mely egyik félnek sem felróható. Míg azonban a gazdasági lehetetlenülés felhívása opciót biztosított a sokat emlegetett elállásra és módosításra egyaránt, addig a régi Ptk a módosítás és megszüntetés, az Új Ptk. pedig csak a módosítás lehetőségét ismeri el. Fontos változás továbbá, hogy a gazdasági lehetetlenülés felhívás mélyreható, a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó gazdasági egyensúly felborulását követeli meg, a Ptk. 241. § olyan körülményt, mely valamelyik fél lényeges, jogos érdekét sérti, az új törvény azonos szövegezésben „*jogi érdek*”-ről beszél. Az Új Ptk. meglátásom szerint pontosabban határozza meg a kockázat körét a bíróságok számára, amikor „*az új rendes üzleti kockázat körébe nem eső*” rizikófaktort jelöl meg, így védve ki a több évtizedes bizonytalanságot. Az új jogszabály a bírói gyakorlatnak helyt adva, de megfelelő keretet alkotva vet gátat a dilemmának, hogy nem hagyja a bírói gyakorlatra a szubjektív elemek vizsgálatát. A kritériumokat pontosan felsorolja a már említett táblázat is.

3. Az értekezés témájában megjelent és a további publikációk listája

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR

Nyilvántartási szám: DEENK/205/2016.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Talabos Dávidné Lukács Nikolett
Neptun kód: GCOL50
Doktori Iskola: Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10034419

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Folyóiratcikkek, tanulmányok (20)

1. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A Hajdú - Bihar Megyei Levéltár polgári peres iratai a valorizáció és a gazdasági lehetetlenülés tükrében 1915 és 1946 között.
Profectus in litteris. 6, 259-264, 2015. ISSN: 2062-1469.
2. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A clausula rebus sic stantibus elv az ókori és középkori jogtudomány tükrében.
Iustum aequum salutare. 1, 239-250, 2015. ISSN: 1787-3223.
3. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A clausula rebus sic stantibus elv története és továbbfejlődési módzatai német jogban, figyelemmel a porosz és osztrák magánjogra.
Magyar jog. 21, 51-57, 2015. ISSN: 0025-0147.
4. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Valorizáció és gazdasági lehetetlenülés a két világháború közötti Magyarországon.
Miskolci jogi szemle. 2, 95-104, 2014. ISSN: 1788-0386.
5. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Válságjogi szabályozás megjelenése az adásvételi szerződéseknél a Horthy-korszakban, különös tekintettel a gazdasági lehetetlenülésre.
In: *Sale and Community = Adásvétel és közösség*, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 91-96, 2014.
6. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A bírói szerződés módosítás megjelenése a polgári és közigazgatási jogi keresetekben hazánkban az ezredforduló után.
Profectus in Litteris. 4, 137-142, 2013. ISSN: 2062-1469.
7. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A gazdasági lehetetlenülés megjelenése és megítélése a jogtudományban és a bírói gyakorlatban az 1925 és 1929 közötti Magyarországon.
Profectus in Litteris. 5, 335-340, 2013. ISSN: 2062-1469.

8. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A gazdasági lehetetlenülés szerepe és megjelenése
Grosschmid Béni elméletében Besnyő Bernát olvasatában.
In: Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk.. Szerk.: Juhász Ágnes, Bíró György, Novotni
Alapítvány, Miskolc, 117-122, 2013. ISBN: 9789639360884
9. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Frustration and Unexpected Circumstances in the Irish and
English Law in the XXth and XXIst Century - the Survival of Principle - Clausula Rebus Sic
Stantibus.
Journal on European History of Law. 4 (1), 65-68, 2013. ISSN: 2042-6402.
10. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Gondolatok a válságjogi szabályozásról az 1933 és 1945
közötti Magyarországon.
Jogtörténeti szemle. 1, 47-50, 2013. ISSN: 0237-7284.
11. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A bírói szerződés módosítás gyakorlatához a bérleti
szerződések körében.
Gazdaság és jog. 20 (6), 24-26, 2012. ISSN: 1217-2464.
12. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A clausula rebus sic stantibus és az európai jogrendszerek.
Profectus in Litteris. 3, 169-175, 2012. ISSN: 2062-1469.
13. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A clausula rebus sic stantibus jogelv modelljeinek
összehasonlító bemutatása, különös tekintettel a spanyol jogterületre.
Studia juvenum. 4 (1), 53-60, 2012. ISSN: 1789-9060.
14. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A pénzelértéktelenedés és a valorizáció viszonya, különös
tekintettel a külföldi valuták átértékelésére.
In: Az állam és jog alapvető értékei a változó világban : Széchenyi István Egyetem Állam- és
Jogtudományi Doktori Iskola konferenciája. Szerk.: Verebélyi Imre, Széchenyi István
Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 345-349, 2012. ISBN:
9789637175732
15. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Az értékállandóság megbomlása és annak megoldási
módzatai a XX. század eleji Magyarországon.
Glossa iuridica [elektronikus dokumentum]. 3 (1), 78-81, 2012. ISSN: 2061-0556.
16. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Crisis legislation (Laws, Regulations) and their impact in
Hungary from the end of the Nineteenth Century until 1942.
In: Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma Állam- és Jogtudományi Kar
Szekciókiadványa, 2012. november 8., Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és
Nemzetközi Osztály, Miskolc, 123-127, 2012.
17. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A clausula rebus sic stantibus elvének megjelenése Hugo
Grotius munkásságában és a természetjogban.
Glossa iuridica [elektronikus dokumentum]. 1 (1), 104-107, 2011. ISSN: 2061-0556.

18. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A gazdasági lehetetlenülés jelenségének magyar jogtörténeti vonatkozásai.
In: Doktoranduszok Fóruma: Miskolci Egyetem - Miskolc, 2010. november 10. : Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa, Miskolci Egyetem, Miskolc, 89-93, 2011.
19. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Értékállandóság és bírói szerződés módosítás: A szerződési egyensúly megbomlása és megoldásai a XX. század eleji Magyarországon.
In: Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2011. november 8. : Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa. Szerk.: Stipta István, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 97-100, 2011.
20. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A clausula rebus sic stantibus elvének megjelenése a német pandektisták felfogásában.
In: Az állam és jog alapvető értékei : Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola konferenciája. Szerk.: Smuk Péter, SZE Állam- és Jogtud. Doktori Isk., Győr, 1 köt, 322-326, 2010. ISBN: 9789637175602

További közlemények

Folyóiratcikkek, tanulmányok (18)

21. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** "A Cleveland Streettől a Strand színházig": Szodómiaperek a XIX. századi Nagy- Britanniában.
Magyar jog. 1, 25-30, 2016. ISSN: 0025-0147.
22. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** "Drakula csókja": Homoerotika, homoszexualitás és homoszocialitás Bram Stoker életében és munkásságában.
Magyar tudomány. febr., 236-244, 2016. ISSN: 0025-0325.
23. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A filmalkotásokkal kapcsolatos szerzői jogok az Európai Unióban.
Filmtett [elektronikus dokumentum]. febr. 2., [1-6], 2016.
24. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A filmalkotásokkal kapcsolatos szerzői jogok szabályozása Magyarországon 1. Rész.
Filmtett [elektronikus dokumentum]. dec. 18., [1-4], 2015.
25. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A filmalkotásokkal kapcsolatos szerzői jogok szabályozása Magyarországon 2. Rész.
Filmtett [elektronikus dokumentum]. dec. 19., [1-6], 2015.

26. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Civilizáció, kultúra és irodalom: Jogi kultúrák, fogalmak és szimbólumok megjelenése J.R. R. Tolkien: A hobbit című regényében.
Civilizációk és vallások. 1, 164-183, 2015.
27. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Oscar Wilde hatása Magyarországon, különös tekintettel Ady Endre munkásságára.
Helikon (Kolozsvár). 4, 15-17, 2015. ISSN: 1220-6288.
28. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A bíbor méltóság, a sárga árulás - Szimbólumok és rituálék a jogtörténetben.
Pro Futuro. 1, 156-158, 2014. ISSN: 2063-1987.
29. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A bűn problematikája Oscar Wilde néhány művében.
Ügyészek lapja. 3-4, 159-168, 2014. ISSN: 1217-7059.
30. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A viktoriánus Anglia és az újhellenizmus: A homoszexuális szubkultúra szociológiai, kulturális, filozófiai és esztétikai háttere Oscar Wilde körében és az Urániaiak társaságában.
Valóság. 9, 68-76, 2014. ISSN: 0324-7228.
31. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Szodómiaperek a XVIII. századi Nagy-Britanniában.
Jura. 2, 251-255, 2014. ISSN: 1218-0793.
32. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A homoszexualitással kapcsolatos bűncselekmények jelenlegi helyzete hazánkban, különös tekintettel a gyűlölet-bűncselekményekre.
Ügyészek lapja. 1, 37-48, 2013. ISSN: 1217-7059.
33. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A homoszexuálisokkal szemben elkövetett gyűlölet-bűncselekményekről.
Jura. 19 (2), 138-141, 2013. ISSN: 1218-0793.
34. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Sebastian Melmoth emlékezete: Az Oscar Wilde-perek.
Jog, állam, politika. 4, 103-127, 2013. ISSN: 2060-4580.
35. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A homo-és transzszexuálisok elleni gyűlölet-bűncselekmények megjelenése a filmekben.
Magyar rendészet. 4, 121-129, 2012. ISSN: 1586-2895.
36. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** A valódi bűn regénye - Oscar Wilde: Dorian Gray arcképe.
Debreceni szemle. 20 (1-2), 46-51, 2012. ISSN: 1218-022X.
37. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett:** Bejegyzett élettársi kapcsolat: az azonos nemű állampolgárok 22-es csapdája?
Családi jog. 2012 (4), 17-23, 2012. ISSN: 1589-7516.

38. **Talabos Dávidné Lukács Nikolett**: Hitbizományok a 20. századi Magyarországon: A hitbizományok megjelenése, eredete.
A Tiszántúli Régészeti Társaság közleményei. 6, 97-131, 2010. ISSN: 1788-2001.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2016.07.28.

